Shri Raghunatha Temple MSS. Library,
JAMMU

No. २५५ / घ

Title प्रबोध चन्द्रिका

Author वैजल देवः

Extent ७ पत्र Age

Subject व्याकरण

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रबोधचंद्रिका

१५५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व

ॐ श्रीकालस्यादपियो विदारितमदोन्मत्तेभकुंभस्थलीस्थालीमध्यलसत्कबोल्लसत्सम्भृतकापुलाकप्रियः दृप्तास्तस्य कथं प्रसर्पतु परः कण्ठेप्यवस्थांतरे
गर्जावर्त्तनिवर्त्तमानशशकप्राणापहारे हरेः १ कुर्वाणः कृतनद्धुर्द्धुरायतिधुरीघोरोधुरेस्त्पूत्करैः कं कं कं कमलाकरं विकमलं कर्त्तुं करीनोद्यतः केके
कानिवनान्यरण्यमहिमा नोन्मूलयेत्पुर्यतः सिंहीसिंहनिकासवंकुहुवसतिः पंचाननो वर्त्तते २ अस्मिन्नेमोदहंदधनिजनितरूपिषेदृपमालांतरि
न्नमाकाकव्याकुलीभूतस्तरुशिरसि सस्वं केवले शानशान धन्नमत्तेभकुंभव्यतिकरकरजग्रामवज्राग्रजाग्रत्क्रासव्यासक्तमुक्ताधवलितकव
लोनस्पृहामत्र सिंहः ३

नं. १५५
श्री रघुनाथ पुस्तकालय सं. ७५ नं. १५५ मंदिर श्री रघुनाथ जी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिहरगुरुभक्तः सर्वलोकानुरक्तस्त्रिभुवनगतकीर्त्तिः कान्तकन्दर्पमूर्त्तिः रणरिपुगणकालो वैजलद्दोणिपालो
जयति जगति दाता सर्वकर्मावधाता १ चन्द्रावतीवदनचन्द्रचकोरविक्रमादित्यदेवतनयो नयतत्त्ववेत्ता चौहानवंशतिलकः पदमा
धिनाथो राजाधिराजजयति वैजलदेवनामा २ रामो मेभिरुचिते कुलेन्दुसततं रामं भजे सादरं रामेणापहृतं समस्तदुरितं रामाय दत्तं धनुः ३
रामान्मुक्तिरभीप्सिता सरभसं रामस्य दासोस्म्यहं रामे रज्यतु मे मनः करुणया हे राम मां पालय ३ श्रीमद्वैजलदेवेन रामभक्तिरता
त्मना इति चिन्तितमेकान्ते कदाचित्सुस्थितासता ४ अस्थिवत्स्मयपयस्स्नायुसच चर्मवच्च अमेध्यवत् सद्धीचित्तस्य कर्णौ कारणानि क्षणस्थ विरंभुवि
५ नश्यन्ति शरीराणि नराज्यानि धनानि च तेषां स्वर्गगतानां च कीर्तिर्जागर्ति भूतले ६ पद्मिनीपत्रजलवत्संसारे सर्वमस्थिरम् कीर्तिर
तः संबद्धा स्थिरा भवति भूतले ७ इहलोके सुखं येन परत्रापि जायते तदेव परमं कर्म कर्तव्यं दूरदर्शिना ८ संसाराम्भोधितरणेरा
मनामात्रकीर्तनम् रामनामाप्रतिरतास्तस्मान्मुक्तिर्यथा क्रियतां मया ९ बालानां सुखबोधाय नेताय विदुषामपि व्याकरणमपि संसारेकी
र्तिस्थापनाय च १० चिन्तयित्वेति निर्णीतः कौतुकं श्रीहिराधरम् श्रीमान्वैजलभूपालो विलोकोत्यपूर्वीस्मृतम् ११ विद्यया शोभते राज्यं विद्य
याजीयते रिपुः विद्यया ज्ञायते तत्त्वं विद्यया लभ्यते यशः १२ विद्यया जायते धर्मो धर्मेणार्थः प्रजायते अर्थेन जायते राज्यं सुखं राज्येन जाय
ते १३ विद्या पितेव हितकृद्विद्या मातेव रक्षिका विद्या प्रियेव सुखदा विद्या कल्पलतोपमा १४ धनानामपि सर्वेषां विद्याधनमनुत्तमम् वर्ध
ते दीयमानं यन्नान्यं याति क्षयं पति १५ न चौरैर्हृश्यते दायादैर्नैव भज्यते भूपैर्नैव भुज्यते किञ्चिन्न च सङ्कुप्यते क्वचित् १६ विद्याधनविहीनो यः
स कापुरुष उच्यते तस्माद्विद्यार्जने पुत्र यत्नं कुरु निरन्तरम् १७ यावन्न राज्यपदवी यावन्न विषयग्रहः यावन्न यौवनमदस्तावद्विद्यामुपार्जय १८
औदार्यधैर्यगाम्भीर्यशौर्यादिगुणसंयुतः विद्याविनयसम्पन्नः सर्वेषां भवति प्रियः १९ दानेन दययाचैव युद्धेन निजकर्मणा दानवीरो दयावी
रो युद्धवीरस्तथा स्मृतिः २० दधीचिर्दानवीरोभूद्दयावीरः शिबिर्नृपः रणवीरो युद्धवीरोभून्निर्दिष्टो न ममभीप्रयः २१ स्वकर्मणो वपुरुषः प्रतिष्ठाधि
ष्ठितो भवेत् यथा हरिश्चन्द्रस्य सम्यक्पर्शुरामस्य पौरुषात् २२ इहत्वजानन्नर्कस्य प्राक्तनेन स्वकर्मणा दुःखं सुखं वापि भुङ्क्ते प्राक्तनकर्मणा
२३ स्वर्गं च नरकं वापि भजते निजकर्मणा स्वकृतः कर्मपाशोयं सर्वेषां सुदुरत्ययः २४ एवं वदन्तं पितरं विनीतः श्रीहिराधरः कृताञ्जलि
पुटो भूत्वा सद्बुद्धिमिदमब्रवीत् २५ मया पितः प्रभो किं विरसं परित्यज्य मरसावहम् तिक्तं कटु कषायं वा भेषजं पीयते सुतैः २६ अवलोकनलिता
पीतस्य परेशाम्बु तेन मया प्राप्तप्पतादेव मया किमिदानीमधीयताम् २७ श्रीमान्वैजलभूपालः श्रीहिराधरबालकम् स्वपीयपरितुष्टात्मा
सुतमित्यवदत्सुतः २८ नीतिविद्या सुविद्या च देशभाषा चतेसरा तयोर्व्यधिकानीनीत्या राज्यं हि स्थिरते यथा २९ क्रियाकारकविज्ञाना
नीतिः सम्यग्विविच्यते स्यादित्यादिपरिज्ञानाद्बुद्धिः शास्त्री विवर्धते ३० विना व्याकरणं वाणी रमणी रमणं विना विवेकं च विना लक्ष्मीर्न सुखा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यक्रदावन ३० तस्माद्व्याकरणं पूर्वं पठत्वं बुद्धिरुदये पश्चान्नीतिं पठित्वा ततो राज्यं भजेद्यथा राघवम् ३१ शक्ति राज्यं गतो सेनां गत्रिवर्गोपायषड्गुणान्
यथाकालं प्रयुंजानो राजा राज्यं स्थिरं व्रजेत् ३२ क्रियाकारकसंबंधज्ञानं शुद्धं यतो यथा अल्पप्रक्रियासेवया संप्रतिपद्यतां नाम् ३३ प्रबोधच
न्द्रिका नाम रामचंद्रसमाश्रिता अज्ञानतिमिरध्वंसकारिणी चित्तहारिणी ३४ बहवः प्रक्रियाग्रंथाः सन्ति चेत्तत्र कारतः मालती मधुपस्यापि
मधुपानं लतान्तरे ३५ विभक्तिज्ञानतो यस्मात् बोधः प्रतिपद्यते तस्मादिह प्रथमतो विभक्तिः प्रतिपाद्यते ३६ स्यादिस्त्यादिर्विभक्ती द्वे स्यादेस्स
प्तविभक्तयः एकद्विबहुसंज्ञानि वचनानि च सप्त सप्त ३७ प्रथमा च द्वितीया च तृतीया च यथाक्रमम् चतुर्थी पंचमी षष्ठी सप्तमी चेति ताः क्रमात्
३८ प्रथमैव विभक्तिः स्यादुक्ते कर्तरि कर्मणि अनुक्ते कर्मकर्त्रोर्हि द्वितीयाद्या विभक्तयः ३९ तत्रोक्ते कर्तरि यथा रामो जयति वैरिणः रणे रा
मौ च रामाश्च जयतश्च जयंति च ४० तत्रोक्ते कर्तरि यथा विभक्तिर्भवति एकवचनम् यथा हे राम हे रामौ हे रामास्तु क्रमात् ४१ हे शब्देन विना
पि स्यात् क्वचिदेतेषु संबोधनं भवेत् यथा राम प्रसीद त्वं राम देवं भजाम्यहम् ४२ इत्युदाहरणे ह्यत्र उक्ते कर्तरि केवलम् अन्योदाहरणे किंचिदुक्ते
कर्मणि दीयते ४३ न जीयते न जीयेते न जीयन्ते रणे ऽरिणः रामो रामौ च रामाश्च शत्रुभिश्चेति निश्चितम् ४४ प्रथमान्तस्य कर्तृत्वं कर्मण्याख्या
गम्यते संख्यायां येन तु क्रमश्च न कदाचीति बुध्यताम् ४५ अनुक्ते कर्मणि भवेद्द्वितीया सा निरूप्यते रामं रामौ च रामांश्च भजाम्यहमहर्निशम्।
४६ अनुक्ते कर्तरि भवेत्तृतीया करणेऽपि च यथा रामेण रामाभ्यां रामैर्वीजीयते रिपुः ४७ करणे दीयते किंचिदुदाहरणमुत्तमम् रामः शिरांसि
शत्रूणां निकृन्तति शितैः शरैः ४८ अनुक्ते संप्रदाने स्याच्चतुर्थी सा निगद्यते फलं रामाय रामाभ्यां रामेभ्यो भक्तितः क्रमात् ४९ अनुक्ते स्यादपादाने पं
चमी सा विधीयते यथा रामाच्च रामाभ्यां रामेभ्यो ऽनुक्ति री स्थिता ५० अनुक्ते स्यात्तु संबंधे षष्ठी तस्यास्तदुदाहृतिः रामस्य रामयोश्चापि रामाणां की
र्तिरुत्तमा ५१ अनुक्ते चाधिकरणे सप्तमी जायते यथा रामे च रामयोश्चापि रामेषु श्री विदारिणी ५२ इत्युदाहृतयो ज्ञाः समस्वपि विभक्तिषु
केनचित्कारणेनासां मन्यत्रापि स्थितिर्यथा ५३ शीङ्स्थासामधिपूर्वाणामाधारः कर्म तद्यथा अधिशेते वनं रामो ऽप्यध्यास्ते चाप्यधितिष्ठति ५४
अन्वधिप्रतिशब्दानां योगे कर्म भवेद्यथा अधि रामं रामं प्रति धावति मे मनः ५५ अनु रामं प्रति द्विजं मानसं मे प्रसीदति कालाध्वनोश्च
संयोगे दिनं क्रोशं निषीदति ५६ अन्तरेणान्तरा योगे द्वितीया स्याद्विनापि च न ऋद्धिर्जायते राममन्तरेणान्तरा विना ५७ समयानिकषाहाधि
गुपर्युपाध्यसामपि आहत्य योगेन भवेद्द्वितीया तदुदाहृतिः ५८ काननं समया रामो भरतो निकषा पुरीम् हा सीतां विपिने ... वत्सं धिक्
जनार्दनः ५९ हरं ह्यौ नमः परि गंगा भाति हरे ऽपि अधि पादांबुजं मध्ये राम पादं मुहुर्भजे ६० आराम पादमनिशं प्रणतिः क्रियते मया रा
ममावसति स्वान्तं मदीयं नावसीदति ६१ क्रियाविशेषणं कर्म नपुंसकमपीष्यते यथा निष्पंकमनिशं कान्तं रामो ऽवलोकते ६२ तृतीया जा
यते हेतौ तथैवेत्थंभूतलक्षणे रामभक्त्याभवत् मुक्ती रामस्तापेन कानने ६३ सहार्थेन यथा रामो लक्ष्मणेन सहागतः विना योगे यथा रामो लक्ष्मणेन वि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र॰ चं॰ २

2

नानदि ६४ तृतीया संप्रदानार्थे स्निग्धाचेत्तदुदाहृतिः मालीदास्यति पानीयानि आरामाय संप्रयच्छते ६५ चतुर्थी नमनार्थस्य धातोः कर्मणि वा यथा जे
गाम रामचन्द्रो सोवनाय पितुर्णतया ६६ तादर्थ्येपि यथा दारु रामयूपाय निष्पतति क्रियायोगे यथा रामो भोजनाय प्रवर्तते ६७ नमः स्वस्त्यादियो
गे च यथा रामाय ते नमः स्वस्ति रामाय देवाय स्वाहा पितृभ्यः स्वधा सदा ६८ सीताविरहखिन्नोपि रामो लंकां वनात्स्वयं वधङ्कास्मै चतुर्थी वा ममनकमेलए
नारदे ६९ यष्टा नाहं त्वां मन्ये ममेत्वा रत्नणायच तथा चतुर्थी रुच्यर्थधातोः श्रीनेमवेद यथा ७० रामाय रोचते नित्यं रावणाय च दोहमः ईप्सिते
स्पृहधातोस्तु यमायस्पृहयाम्परम् उत्तमर्णे च धारेस्तु तव अंशं धारयाम्परम् क्रोधादिकर्मणि यथा रामः कुप्यति शत्रवे ७२ कुप्यत्यसूयति द्रुह्य
त्यनीर्ष्यसम्बोधने रामः शत्रुगणाय च त्रिचतुर्थी स समुदाहृता ७३ पंचमी जायते द्वैतौ रामान्मुक्तिः प्रजायते भयहेतौ यथा रावणो मादि भेति युधि रा
घवात् ७४ यत्नस्थानान्तराद्यथा रामस्य अयोध्या माभवात् पतेोधीनयथाधीते रामात् स देशमाजनिः ७५ यतो जन्म यथा गंगा हरिपादात्प्रजायते य
स्मात्कर्षस्तत्र यथा रामो वरो नरः ७६ वारणे च यतस्तत्र यथा दुर्विनयात्पिता तनयं वारयत्येव रामो मां नरकार्णवात् ७७ पृथगर्थादियो
गे च यथान्यो रामात्मकः सुराम् भिन्नः कुशलवज्जातस्तत्र रामचन्द्रो द्विमीवलः ७८ रामान्नैवेतरः सेव्यो न च रामाद्धतेस्तरं परम् दिग्देशकालयोगे च यथा रामा
त्पूर्वे स्थितिर्मम ७९ अकलामध्ये मेते धर्षपडूनाराज्यमङ्गलम् रामो सोत लक्ष्मणाभ्यां विना योगेऽपि दृश्यते ८० विना रामात्र मुक्तिः स्यात् अतः स्यात्
त्वा लोकतः पंचमी स्याद्यथा रामः प्रासादात्प्रेक्षते नेत्रैरीमु ८१ सम्बन्धे स्याद्धातोर्वा षष्ठी कर्मणि तद्यथा स्मरामि पितृरामचन्द्रस्य चरणाम्भोजयोरहम् ८२
हिंसार्थस्य च धातोः रामः शत्रोरुच्चाटयमलम् पितृहिंस जनीप्याद्विते यस्य वेत्ता प्रतितिते: ८३ तत्प्रयार्थधातोः करणे वा षष्ठी जायते यथा तस्मै रामः फ
लेषु फलानां वा वने वसन् ८४ अनादरे च षष्ठी स्यात् सप्तमी च यथा नव पश्यतो दशरतिः दृष्टौ तस्य रक्षस्वपि पश्यति ८५ निर्धारणे च षष्ठी स्यात् सप्त
मी च यथा वरः रामो नृपाणां नृपेषु रामो नृपेषु पिवर्द्धरः ८६ कृत्ययोगे च वा षष्ठीमवेत्कर्तरि तद्यथा राघवेण स्मृतौ लंकां गन्तुं ममामभूप
ते ८७ सप्तमी सति योगे स्यात् सति रामे कृतेऽभयम् सत्यर्थयोगेपि यथा रामे नरकभीर्नेति ८८ निमित्तात्कर्मसंयोगे शाहूलेदंति चर्मणि निमित्ते
पि यथा स्वर्गो रामो यसेवनेन यत् ८९ क्रियया चेत्क्रिया लक्ष्यते तत्स्यात् सप्तमी यथा मयि रावणादति रामो गतः सप्त्या च मम स्वयं गतः ९० एवं सर्वेषु लिंगे
षु विभक्तिवचनेषु च उक्ताः तु सा यविते यत्सुदाहरणं वस्तुषु ९१ ॥ प्रबोधचन्द्रिकायां स्वकृतौ वैजलभूपतेः विभक्तिचन्द्रिकामध्ये समाप्ता स्यादि
चन्द्रिका १ ॥ अथ त्यादिविभक्तीनामुदाहरणमुच्यते त्रयः स्युः पुरुषास्त्यादेः प्रथममध्यमोत्तमाः एकद्विबहुसंज्ञा च त्रिषु स्यात् हि चतुर्थ्यम् उत्त
म स्मात्प्रथमेवेष्णात्परमा विभिर्विध्यति २ प्रथमः शेषयोगे च युष्मद्योगे च मध्यमः उत्तमोऽस्मत्प्रयोगे च गम्यमानेऽप्ययं विधिः ३ यथा जयति रामोऽरीन्
रामो च जयतो रिपून् रामा जयंति सेनामेदुर्जेयान् वैरिगणान् ४ जयसि त्वं रिपुं राम जयथो रीन् युवां रणे हे रामौ सुधि हे रामा यूयं जय २
थ वैरिणः ५ अहं जयामि रामस्य भक्त्या नरकमागतम् आवां जयावः हतिनो जयामो वयमुल्वणम् ६ त्यादीनां नव एतौ दैव परस्मैपदमुच्यते।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

उक्तार्थं न वक्तव्यमात्मनेपदसंज्ञकम् ७ परस्मैपदमादिष्टं धातोः कर्तरि केवलम् यथा खादति रामोयं लक्ष्मणो वसहोदनम् ८ आत्मनेपद
मादिष्टं भावे कर्मणि कर्तरि तत्र भावे यथा रात्र्यां रामेण वने सीद्यते ९ यथा कर्मणि रामेण जीयते शत्रुरुद्धतः यथा कर्तरि रामस्त्रोशो मेत्र युद्धे
मित्रवत् १० सकर्मकाः कर्महीना धातवो द्विविधा मताः सकर्मकाणां धातूनां त्यादिः कर्तरि कर्मणि ११ अकर्मकाणां धातूनां भावे कर्तरि जायते
रम्यते रामचन्द्रेण रामो सौ रमते वने १२ यथा कर्तरि रामो सौ संख्ये जयति वैरिणः यथा कर्मणि रामेण जीयते रिपुरुद्धतः १३ प्रधाने कर्मणि
त्यादिर्जायते हि द्विकर्मणाम् यथा रामेण सीतैषा नीयते निर्जनं वनम् १४ अप्रधाने दुहादीनां यथा रामेण दुह्यते पृथिवी ह्युज्ज्वलं रत्नं यथा
याचते समरं रिपुः १५ मया वरं ह्यते बुद्धिः श्रीरामपदपङ्कजम् सीतया पृच्छ्यते रामः पन्थानमतिभीतया १६ भिक्ष्यते लक्ष्मणेनासौ रामो गुरु
ह्यस्त्रमम् रामेण चीयते पाथः सेतुं संभाष्यते तु जो शास्यते लक्ष्मणो धर्मं दण्ड्यते दुर्जनो धनम् मथ्यते जलधी रत्नमेवमादिकमूह्यताम् १८
कर्तृकर्मणि गत्यादेर्ण्यन्तस्यैव चकर्मणि यथा दशरथेनायं रामो यापयते वनम् १९ ओदनः पच्यते विप्रै रामचन्द्रेण धीमता क्राम्यते वोत्र
कर्मकर्तरि स्यात् कर्दाप्यते धनम् २० भावकर्मण्यमकृत स्यादयः केचनाधुना कथ्यन्ते कर्तरि क्वः स्वेलेखैराविलीयते २१ उल्लह्यते गुणैरेषा
नार्योघ्रियते वने वाचमाजल्पते रामः स्त्राघते भक्तमानसः २२ जायते रामचन्द्रस्य मुखे कान्तिः प्रतीयते दिश्यते स वकं कृतः मस्या सीशास्य
नेहि जम् २३ रज्यते मे मती रामे ध्रियते वेकुमस्त्रहूष्णु दीपः प्रकीर्यते रामो खिद्यते विरहीजनः २४ रामः प्रपर्यते विश्वं कीर्त्यानेव विमुह्यते मू
रोचशाकाते युद्धे रामो यपीयते पयः २५ शास्त्रं वो बुध्यते रामः सचास्य मन्यते जनम् रामो नत्यते दत्तं सूयते विस्तरावरः २६ द्वीयते लीयते
वासौ लीयते पर्णवेश्मनि जीयते भयतः पत्नी मतिरेषा प्रमीयते २७ जानकी म्रियते रामे सविता दीप्यते तराम् प्रीयते रामचन्द्रोसौ प्रमोदेन
प्रमीयते २८ चन्द्रमा दीप्यते रात्रौ सस्रद्रो स्मात्प्रसूयते क्लेशस्यासस्यते रामः काशते चाम्रियते कृती २९ एताः स्युर्धातिरूपाणि भवेयुर्भावकर्मणोः
अन्यास्वपि यथाप्राप्तं मूह्यन्तां स्वयमेव च ३० । प्रबोधचन्द्रिकायां च कृतो वैजलभूपतेः विभक्तिचन्द्रिकामध्ये समाप्ता त्यादिचन्द्रिका २ ॥ अथ
षट्कारकाणीह कथ्यन्ते कथितान्यपि अर्थायतो विभक्तीनां कारकत्वे न दर्शिताः १ कर्ता कर्म च करणं सम्प्रदानं तथैव च अपादानं तथा
धारइति षट्कारकाणि वै २ स कर्ता यः क्रियां साक्षात्कुरुते स्वयति सर्वतः तत्कर्म क्रियया यत्तु विषयी क्रियते तराम् ३ क्रिया निष्पाद्यते येन
करणं तदुदाहृतम् सम्प्रदानं तदाख्यातं यस्मै सम्प्रकाशीयते ४ यद्यपादीयते नूनं तदपादानमुच्यते यत्रेवाधीयते सर्वं स च वाधारउच्यते ५ स्वतं
त्रस्तु कर्मक्रियाकर्ता निपञ्चधा ३ रारसतपरिणाम प्रमाविर्भाविषाति ६ स्वतन्त्रकर्ता सम्भवति निरपेक्षः क्रियास्वयः यथा भजाम्यहं रामं भक्तो
मनः प्रसीदति ७ सहेतुकर्त्ता भवति कुर्वन्तं प्रेरयेत्तु यः यथा याति वनं रामः पितार्तं यापयत्यदः ८ गतिबुद्धयशनार्थशब्दकर्मस्वकर्मस्य अ
हेतौ यो भवेत्कर्त्ता सहेतौ कर्म जायते ९ गमनार्थे यथा रामो वनं गच्छति धार्मिकः रामं दशरथो राजा विपिनं गमयत्यमुम् १० नीवह्योर्गम
नार्थत्वप्रतिषेधो भवेद्यथा जानकीं नयति प्रीमानयो या रघुनन्दनः ११ जानकीं नाययत्येतां सीतां रामेण धीमता एवं बहिरुदाहार्यमथ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र॰ चं॰
२
3

तुल्यार्थधातवः १२ लक्ष्मणो बुध्यते कार्यं रामस्तं बोधयत्यदः भक्षणार्थे यथा रामो भक्ष्यं भुंक्ते ऽथवाकुलः १३ रामं भोजयति प्रीता सीता सहृत-
मोदनम् भक्षणार्थे निषेधः स्यादीदृशो ऽप्युल्लसद्यथा १४ रामो नु मन्त्रि सीतान्नं रामेणादयतीप्सितम् एवं वोदयति रामो ऽन्नं तेन स्वोदयति प्रिया
१५ शब्दकर्मस्तु रामो ऽसौ शास्त्रं पठति बुद्धिमान् तं गुरुः पाठयत्येनं निषेधो दृश्यते यथा १६ रावणो ह्वयति श्रीमान् रामस्तं रावणं रिपुम् रा-
मेणाह्वाययत्येष महाबलविभीषणः १७ अकर्मकस्तु यथा रामः शेते तं शाययत्यसौ सीता निषेधः क्वचिच्च यथा शब्दायते ऽपि च १८ यथा सौमि-
त्रिः सीता सौम्या क्रंदयत्यसौ रामचन्द्रस्य विरहे एवं शब्दायते ऽपि च १९ इत्येतस्मिन्कृते ऽप्येते ऽप्यभिवादिदृशोरपि विकल्पाः कथिताः प्राप्तं सर्वथा-
ऽत्र हृयते मया २० पाथेयं रामचन्द्रस्य लक्ष्मणो हरति स्वयम् हारयत्येष पाथेयं लक्ष्मणं लक्ष्मणेन वा २१ करोति लक्ष्मणः कार्यं रामः कारय-
ति द्रुतम् लक्ष्मणं कार्यमस्तु ना लक्ष्मणेनेति वा भवेत् २२ अभिवादयते रामो गुरुं देवं तथा पुनः अभिवादयते रामं गुरुं रामेण वा पिता २३ दे-
वं पश्यति रामो ऽयं रामं दर्शयते कपिः लंकां रामेण चैवं वसदा हरणं स्मृतम् २४ उक्तादन्यत्र नास्त्येव द्वैतं कर्तृत्वकर्मता पाचकाश्च
पचन्त्यन्नं पाचकैः पाचयत्यसौ २५ कार्पयत्येष ... दूतेन दापयत्येष तेन वै द्वयमेवमादि बोद्धव्यमन्यत्रापि बालकैः २६ कर्मकर्ता यथा राम ओ-
दनः पच्यते स्वयम् उक्तकर्ता यथा रामो रावणं हन्ति सायकैः २७ अनुक्तकर्ता च यथा रामेण हन्यते रिपुः सर्वत्र चोक्ते प्रथमा तृतीया त्वनुक्तकर्त-
रि २८ निवर्त्यं च विकार्यं च प्राप्यं चेति त्रिधा भवेत् कर्मतत्र प्रधानं तु यमीप्सितानीप्सितादिना २९ अनिर्दिष्टे द्वितीयस्य वैतन्निर्वर्त्यस्योदाहृतम् य-
था रामपदस्थानेष्ठानं वायः करोत्यदम् ३० ... रामचन्द्रस्य ऊर्णैः ... इत्यादि निर्वर्त्यमिदमुक्तमपि चेप्सितम् ३१ विकृतं क्रि-
यते यत्तद्विकार्यस्योदाहृतम् रामकं ... का ... कारेति कोशली ३२ सिद्धमेवाथवा यत्तु प्राप्यते प्राप्यमीदृशम् यथा स्मरति रामचन्द्र-
मचेष्टं नमाम्यहम् ३३ कर्तुर्मेप्सितं कर्म ... हरति ... क्रोधान्धः ... विषमिति प्राप्यमनीप्सितम् ३४ ईप्सितानीप्सितं प्राप्यं यथा बा-
लः ... मलीमसम् ३५ ... दुग्धं गौ ... पयस्विनी ३६ चाकथितं प्राप्यं ... चेत् ... गम्यताम्
३६ उपयोगनिमित्तं यत्तद्वाकथितं मतम् कर्तृकर्म यथा रामः सीतां कारयतीप्सितम् ३७ करणं द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं तथा शरीरावय-
वे यत्तदाभ्यन्तरमुदाहृतम् ३८ तद्भिन्नं बाह्यमाख्यातं नेत्रयोर्बाह्ये निगद्यते रामो रावणमुद्दिश्य निकृन्तति शितैः शरैः ३९ अग्रे ... यातिना
... सह ... आभ्यन्तरं यथा राममानसेन ... ४० सीता ... रामनयनेन ... सा ... करोति ... सीतां विलोक-
ते ४१ सम्प्रदानं त्रिधा प्रोक्तं प्रेरकं चानुमन्त्रिकम् अनिराकर्तृकं चेति तत्र प्रेरक उच्यते ४२ ... रामो ... ददाति करुणान्वितः ...
दृष्टीति प्रेरणात् प्रेरकं मतम् ४३ अथानुमन्त्रिकं किं चिदुच्यते तापसो ऽतने रामाय ... फलमूलं यथाविधि ४४ अप्रेरणात् ... २
... अनुमन्त्रिकं भवेदेतदनिराकर्तृकं यथा ... रामाय भक्तो लोकः प्रयच्छति अनिराकरणादेतदनिराकर्तृकं मतम् ४६
अपादानं द्विधा प्रोक्तं चलं चाचलमेव च ... नारीणां निर्याति विषमं विषम् ४७ अचलं च यथा ... रामे ... हिमाद्रेर्गङ्गा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गंगायां पुष्कराद्दिग्रुत्थितः ४८ वक्तव्यं चाधिकरणं तत्राभिव्यापकं तथा रामभक्तेर्भवेन्मुक्तिः सीतायां च प्रतिव्रतम् ४९ तदैकदेशे पिंकेतापः श्रीमान्
रामेवाश्रितः रासमितेव्रीड्यते भूयो वैदेहीशयने स्थिताम् ५० अथ वैषयिके रामो योध्यायां वसति स्वयम् वनेवसतिशार्दूलः सिंहस्थगिरिगह्वरे ५१।
अथ सामीपिके रामः कपिभिः समसमन्वितः अकाशीतसागरे तेन गंगायां वसति स्वयम् ५२ ननु संबंधस्य न किं कारकत्वमित्युच्यते कारकं हि क्रिया
हेतुः संबंधस्य प्रधानता साक्षात्क्रियाभिसंबंधं कारकं हि विदुर्बुधाः स्वतंत्रस्यापि विवक्षायां स्याल्लीयवति सेवकः ५४ पाचकः पचतीत्यादौ यथा
स्वतंत्रताभवेत् न तथा कापि संबंधे यथा रामस्य सेवकः ५५। प्रबोधचंद्रिकायां च कृतौ वैजलभूपतेः समाप्तासकृतां सा वामकारकचन्द्रि
का ३। अथ विभक्तिहिते वृत्तिः समासे स्याद्विधीयते यदेवकारकं तत्र प्रथमे वनवात्मनः १ उक्तानादिपदार्थानां नाम्नोद्वेः संख्यैव गृह्यते हृष्टादितस
मासे स्याल्लिंगसंख्याविभक्तयः २ यथा रतिसिरामेण सा नरागेण सादरम् प्रीयते प्रेयसी वाचः सुधारस सहोदराः ३ विशुजयश्रिरामाय रामेणे
जीयतेरिपुः सीतास्वेन जीयते सर्वानुविकचाम्बुजे ४ रामे मोकारकः सीता कारिकाकारकं कुलम् अप्रकृतिकर्त्रीत्य स्वलिंगादिजनेत
राम् ५ रामस्वैयाकरणः सावैयाकरणीवधूः तद्वैयाकरणं सैन्यमित्यथ भवतितद्धितम् ६ कृतप्रणामो रामाय कृतप्रणामं तत्कुलम् सीता
कृतप्रणामे वा समासः कारके कृतः ७ प्रकृतिर्विकृतिश्चापि स्यादुक्तावेवयदा वाचके प्रकृतेः संख्या दृश्यते विकृते नहि जायते तत्रोरामप
दः स्वर्णानिकुंडले क्रियन्ते रामचंद्रस्य पच्यन्ते रामतण्डुलाः ९ तत्रवो रामचन्द्रस्य पटो भूताश्च तण्डुलाः कृतौ ओदनमित्यादौ लिंगादिकमपीष्य
ते १० सुधा नेकर्मणि स्मिन्वेह्यावकोदिहिकर्मणाम् अप्रधानेदुहादीनां देवो कर्तस्य कर्मणि ११ अयोध्यां नीयते सीता रामेण गुरुकर्मणा रामो
यथाच्यते मुक्तिं मयाससारभीरुणा १२ रामो यथा [illegible] पित्रावनं स त्वचवात्मना गुरुणा [illegible] शिष्याः शास्त्रवासो [illegible] पयः १३ अथ [illegible] विशे
ष्यस्याथ वृद्धेदकमत्र तद्विशेषणमाख्यातेरामो दशरथिर्यथा १४ विशेष्यस्य हि यल्लिंगं विभक्तिवचने च ये तानि कार्याणि योज्यानि विशे
षणपदेष्वपि १५ यथा दाशरथी रामो मारुतस्य समंततः कौशल्यानन्दनेवन्दे रामचंद्रं कृपार्णवम् १६ शरचापनवरामेण दुर्जयो रावणो जितः
जनकेन सुता दत्ता रामाय बलशालिने १७ रामाद्विभूतकोदण्डादिभेतियुधि रावणः रामस्य रावणानीककालस्य युधि विक्रमः १८ रामे विह
रतिस्सीता विजयश्रीरहर्निशम् जानकीवदनांभोजमधुपानमधुव्रते १९ यत्रैव स्याद्विधेयत्वं तत्रैव नियमोनहि स्यात्तदजहल्लिंगमजह
द्वचनेव्रतम् २० रामभक्तिः प्रयाणं स्यात्करुणाभाजनं हरिः मुक्तिर्देवपि ये काशी अजहल्लिंगमीदृशाम् २१ रामदारा च सीते यं स्त्रीयमप्य
रसः केवल रामभक्तिर्मुक्तिर्हरीश्च जहद्वचने विदम् २२ बहुव्रीहि समासेहि स्वलिंगानिजहत्यमी सर्वेशस्तु विशेष्यस्य लिंगादिकमुपया
ते २३ अंगीकृतप्रणामोध्या रामो वीहितदारकः अनादृताप्सराः सोयमित्यादिषु वयामुताम् २४ उपमानोपमेयत्वं स्यान्द्वे लिंगसंख्ययोः अ
भिन्नैव विभक्तिः स्यादुपमानोपमेययोः २५ लिंगभेदे यथा रामपत्नीमं [illegible] मत्तमातंगराजसामं [illegible] वत् २६ यथा वचनभे
दे च कन्दर्परवसन्नराः [illegible] रामस्य भक्तास्त्र [illegible] माः २७ [illegible] रामममितवप [illegible] रामेलोव तथाजिताः दुर्जयाः शत्रवः सर्वे रामाय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र.चं.
५

वनमोस्त्वते २८ त्वत्तो रामादिवाशोभा रत्नेव विश्वनिशत्र्वः रामस्यैव तव स्येषा कीर्तिस्त्रैलोक्यगामिनी २९ त्वयि राम रवश्रीतिं भजंते सकलाजनाः
पवैलिंगत्रयेपि स्यात्त्वन्निनयेपि च ३० विशत्याद्याः सदैकत्वे संख्यासंख्येयसंख्ययोः संख्यार्थे तेयदा संख्यासदाद्वित्वादिकं भवेत् ३१
विंशती रामभक्ताः स्युर्विंशती रामभक्तयः सहस्रं रामभक्ताः स्युः शतं राम विभक्तयः ३२ लक्षं च राम भक्ताः स्युः कोटी रामस्य भक्तयः संख्यायं
ते यदा द्वित्वसत्त्वाद्द्वित्वादिकं भवेत् ३३ यथा विंशतयस्तिस्रो रामभक्ताः शतानि च चत्वारि भक्तयस्तिस्रः लक्षाः सेनानि कोटयः ३४ समुच्चये न
वा काचे द्वंद्वे नावाद्ययोस्तु वा ग्रे गतस्मात्स्मितासंख्या वाचकानांविकल्पतः ३५ श्रीरामस्यापि सीता च वने गच्छति गच्छतः रामस्य लक्ष्मणस्यापि
भरतस्य प्रयाति च ३६ प्रयांति वा पुरीलीघां जेतां जेमाः रघव त्वा तेजस्विनस्य तेजस्वी गुणी गुणिन एव च ३७ पुरुषेषु त्रिषु भवेद्य एव पुरुषः प
रः समुच्चये सएव स्यात्संख्या वापि तथा स्थिता ३८ यथा रामस्त्वसीते त्वं गच्छथो विजनं वनम् प्रथमादिक्रमादेव प्रतीपात्त्वपि तेपि च ३९ ४
शब्दयोगो लाक्षणिकः प्रयोगस्त्रिविधो भवेत् मुख्यः स्वार्थेन संपन्नो यथा मन्त्ररघूद्वहः गुणयोगाद्भवेद्गौणो यथा रामः क्रोधो विषमद्दन् गावणोप्र
तिमो रामः सिंहश्च कुरिणं प्रति ४० स्वार्थोन्यथ स्वबाधेन लाक्षणिकस्यात्तु राघवः लक्षणा कथ्यते सापि द्विविधा स्यात्प्रयोगतः ४३ जहत्स्वार्थाजह
त्स्वार्था तयोराद्या कथ्यते मया स्वार्थत्यागो भवेद्यत्र जहत्स्वार्थेति सा यथा ४४ रामो वसति पाथोधौ पयसुतावयों जनार्दनः यष्टीर्भोजय वैकुंठाश्च स्व
द्धा वदति संसदि ४५ यत्र स्वार्थापरित्यागोऽजहत्स्वार्था च सा यथा कुंतिलांता समीकाशी काकेभ्यो दधिरक्ष्यताम् पदार्थे च परार्थेपि तावयो
र्लक्षणात्वयः पवै सर्वत्र बोद्धव्यमनुक्रमपि बालकैः ४७ जातिव्यक्तिपदत्वेन द्विधा शब्दप्रवर्तनम् तत्र जातिपरत्वेन यथा त्वं भोजयातिथिं
४८ व्यक्तैकत्वमतेत्र स्यात् राजनेनातियो विना ब्राह्मणो भोजयेत्सर्वेऽब्राह्मणान् भोजयस्य सो ४९ ज्ञानाभोजयितव्यैर्वै वशात्क्रोमीत्यवधार्ये सः जी
वेव भोजयेत्ताश्च तानित्यर्थान्वयाश्रये ५० नामार्थविषये शब्दः प्रमाणमिति निश्चितम् श्रोता तत्रतु सारेण शाब्दबोधे प्रवर्तते ५१ विशेषक्रियया
यस्माद्दुक्ते कर्मादिकं पुनः विशेषणक्रियायास्तु तदेवेति विनिश्चितम् ५२ यथाश्रुत्काव्ने रामः प्रयाति सहभार्यया रामेण गम्यते याथावना
दुक्ता फलानि च ५३ उक्तमेवोक्तता या तिक्का चितु उक्तमनुक्तताम् अनुक्तमपि चोक्तं स्यात्क्वचिद्वैपरीत्यतः ५४ ओदनः पच्यते द्वेष्टो मया मन्तु
हृष्टवान्दि ग्रामं दृष्टवान् रेणु दृष्ट्या यते तद्यजेतपिवा ५५ चतोयेशानिका भाति रामेण परिधीयते क्वचिदाहिमिर्यदे वोक्तस्यात्पै रपितदेव हि ५६ न
न्येच्च नटरथोविलोकयति कौतुकी कांचवैयाकरणे शब्दान्पृच्छति लक्ष्मणः ५७ ग्राम दृष्ट्वा नरः दृष्ट्वा रामः पृच्छति सादरम् क्वचिद्द्वित्वोक्तमे
वैतदुक्तं स्याद्विधा भवेत् ५८ रत्नते गीयते रंगो नटैस्तत्थी यते क्वचित् मोक्षं पचति रामोय मोदनं त्व हृदागतः ५९ रामभक्तः समानीय रामं
पूजयति स्वयम् उभाभ्यां तूक्तमेवस्यादनुक्तमिति कृत्यताम् ६० कर्मज प्रत्ययेनापि क्वचिद्व्युत्पत्तिर्यथा हृष्येनतु ह्यते गो व्यागवो गोषु ध्यचाप
यः ६१ मयाप्रयाच्यते सुग्रीवो रामदासस्य रामकं यावते रायचंद्रेण पावके तोदनादतुतः ६२ कविकालादिकेचैवसर्वत्राप्यकर्मकाः रा
मेणस्थीयते धर्मो मासं गीतं च गीयते ६३ कोता तज्जम्पते क्रोशं कोतया स्निग्धचेतसा अन्यस्य कर्मणो सर्वे काला द्यधारकर्मजः ६४ भक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लेन सप्तर्षेनेव रामायणेन भूभुजा वने द्वादश वर्षाणि लिख्यते गुरुशासनात् १५। प्रबोधचंद्रिकायां च कृतौ वैजलभूपतेः समासकं चंद्रिकासमा
प्ता ति मनोहरा ।४। समासः षड्विधो नाम्नां तत्पुरुषस्तथा कर्मधारयसंज्ञश्च बहुव्रीहिस्तथैव च १ द्विगुर्द्वंद्वोऽव्ययीभावः प्राधान्यं
च चतुर्विधम् पूर्वोत्तरोभयान्येषां पदार्थानां विकल्पनात् २ तत्पुरुषो द्विप्रधानस्तत्र सर्वपदार्थके प्रधाने न यथा पूर्वकायः ... कायवन्
३ सुयोत्तरपदार्थस्य प्राधान्यं रामसेवकः द्विप्रधानस्तथा कर्मधारयोपि भवेद्यथा ४ रामः पुरुषसिंहोऽयं पूर्वप्राधान्यमीदृशम् नीलोत्प
लमिवास्यापि द्वितीयस्त्वत्र प्रधानता ५ द्विप्राधान्यं बहुव्रीहेरस्य चोभयत्र च तत्रान्यपदार्थस्य प्राधान्यं तन्निगद्यते ६ सतरामोऽहमनिशाश्र
भयत्रपदार्थके प्रधानता यथा द्वित्राः पंचषाः सप्ताष्टास्तथा ७ उभयत्रपदार्थे च द्वंद्वे प्राधान्यमिष्यते गुरोरादेशतो रामलक्ष्मणौ वनगामि
नौ उभयत्रपदार्थे च प्राधान्यं स्याद्द्विगोरपि त्रिशृंगी पंचपूली चेत्यादि बोद्धव्यमन्तमैः ९ त्रिप्रधानोऽव्ययीभावः पूर्वस्मिन्पदार्थके उत्तर
स्मिंस्तथान्यस्मिन्प्राधान्यमिह सर्वतः १० यथोपरामं तिष्ठामि लक्ष्मणस्येदृशं वचः उत्तरत्र यथा नैव संसारेत्र सुखं प्रति ११ अन्यत्र च यथा
... गंगं देशोऽतिशोभनः एवमन्यप्रकारेण प्राधान्यं कथितं मया १२ समासानां तु नैश्चित्यं कोवात्र विधिं निगद्यते स्यान्नित्यस्त्वनित्य
स्तु लुकं वालुकमेव च १३ तत्र नित्यसमासोयं कुंभकारो स्वलावकः अनित्यो राजपुरुषो राज्ञः पुरुष एव च १४ लुक्समासो यथा रामः
स्मृतः पुरुषपुंगवः अलुक्समासश्च यथा कंठेकालो महेश्वरः १५ अथैषां च समासानां भेदः प्रत्येकमुच्यते तत्रादौ तत्पुरुषो विभक्तिप
रभेदतः स्यात्प्रथमा तत्पुरुषः पूर्वकायो धरांगतः स्याद्द्वितीया तत्पुरुषो भक्तो रामाश्रितः पुमान् १७ स्यात्तृतीया तत्पुरुषो यथा धान्यार्थ
यते स्याच्चतुर्थी तत्पुरुषो यूपदारु विराजते १८ स्यात्पंचमी तत्पुरुषो नमः शत्रुभयं त्वचित भवेत्षष्ठी तत्पुरुषो रामभक्तो भवाम्यहम् १९ स्यात्स
प्तमी तत्पुरुषो भक्तिशौंडोऽस्मरद्विषः नञ्तत्पुरुषोऽयं यथानेकार्थविग्रहः २० कर्मधारय एवं स्यात्प्रधानो निगद्यते विशेषणस्य पूर्वपदे
यथा नीलोत्पलं वरम् २१ विशेषणोत्तरपदो यथा ... विकः विशेषणोभयपदो यथा शीतोष्णमम्बुनम् २२ उपमानपूर्वपदो रा
मचंद्रः स्मरोत्तमः उपमानोत्तरपदो रामचंद्रः पुरुषकेसरी २३ संभावनापूर्वपदो रामरत्नमवानिह अवधारणपूर्वपदो यथा रामधनं म
म २४ सप्तधा स्याद्बहुव्रीहिर्द्विपदस्तत्र कथ्यते प्रथमार्थं विहायासौ भवेत्सप्तसु विभक्तिषु २५ समेतुरत्रकुरामाहं हविसंवितानयवः उप
नीतबलो रामो ... विगतकल्मषः २६ ... आदि द्विपदो भवेत् अथो बहुपदः कश्चिद्बहुव्रीहिर्निगद्यते २७ पराक्रमो
पार्जितयशा रामचंद्रो महीपतिः सुग्रीवकृतसेवासौ विक्रमार्जनरावणः २८ संख्योत्तरपदो ह्येष बहुव्रीहिर्निगद्यते उपविंशाः पुरस्तो
राममेव स्मराम्यहम् २९ संख्योभयपदो ह्येष बहुव्रीहिस्त्रा रामानुवर्तिनः सहपूर्वपदस्त्वायं ... २० व्यतीहारस्वभाव यथा युद्धं
समभवत् केशाकेशि ... दंडादंडि समीरितम् २१ दिगंतरालविषयो यथा दिक्षु ... दक्षिणपश्चिमा
२२ द्विगुर्द्विधैकवद्भावी नैकवद्भावितः ... यथा पंचवटी त्रिशृंगी च त्रिभुवनी २३ यथा वा नैकवद्भावी त्रिलोकाश्च चतुर्दिशः ३४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र॰ चं॰
५
5

यद्वंदसमासस्य चतद्दीसनिनाद्यते २४ समुद्रयान्वा वयोः समासोनेवसिष्यति रत्नेतरयोगोपंपथानौरामलस्सरौ २५ रामलत्समणश
त्रुघ्नाख्येतिविग्रहेस्त्रीलीम् समाहारोयथाशब्देपट् देशोभतेधुना २६ भेरीमृदंगमनिशंशब्देजनयतिस्फुरम् द्विधास्याद्बाघीभावोनाम
पूर्वपदोयथा २७ नसत्वेप्रतिससाधेनसत्वेंप्रतिमेष्टदेस्यादव्ययएवंपदोयथासाद्गुपतोरतम् २८ अहर्निशंमेमनसितिष्ठत्यतिस्वतो
न्वितम् २९ । प्रबोधचन्द्रिकायांचतृतीयेवैजलभूपतेः समासचंद्रिकाख्योयासमाप्ताविषयकाशिनी ५ । तद्धितास्त्रिविधाज्ञेयाः केचित्सामान्य
वृत्तयः केचिदव्ययसंज्ञाश्च केचिद्भावार्थवाचकाः १ सामान्यवृत्तयस्तत्रकथ्यन्तेकेचनाधुना तदस्यास्तीतिशब्दवान् रामोगुणवतीप्रिया २ शु
लवद्गात्रवत्कलमेवंसर्वत्रबुद्धिमान् चूडालोरामचंद्रोसौचूडालारामवल्लभा ३ वत्सलोरामचंद्रोयमेसलत्तदिलत्तथा लोमशः पामनः
सीतालोमशालोमशंकुलम् ४ पिच्छिलापदवीप्राज्ञोरामः प्राज्ञीचनद्वयः प्राज्ञंरामकुलंप्राज्ञश्चाचौरकाजीरघूद्वहः ५ रामोमेधोदंतुरः सीता
मधुरंरामभूषितम् सुषिरंजलपानंस्यात्सुह्रद्रोरामभक्तिभाक् ६ केसरोरामचंद्रोयंकेसरारामवल्लभा मणिरोरामभक्तोयंसीतेयंचहि
रण्मयी ७ रजस्वलेयंचतुष्पीवलारामपंक्तिस्विनी धनीरामस्तुधनिनीसीतावधनितत्कुलम् यशस्वीरामचंद्रोयंजानकीचयशस्विनी
८ धनिकोरामचन्द्रोयंधनिकास्त्रीधनिकंकुलम् मेधरूर्णायुरेवस्याद्वाग्मीरामस्तुवावलः ९ वाचालोपतिवाचाटोवाचालानद्धरलम् ।
फलिनोवृक्षएषोत्रफलिनारामवाटिका १० बर्हिणोयंमयूरःस्यादुर्हिणंतत्कुलंवरम् शृंगारकोवृषश्चैवपधेनुःशृंगारिकातथा ११ शीतालुः
पुरुषःस्त्रीचशीतालुकुलंतुनमम् पवमुष्णालुरन्वेष्णावालेलष्वनशाकाते १२ नसस्पापस्मिर्स्थवासिष्ठोमार्गवोमुनिः वासिष्ठीभार्गवीकन्या
वासिष्ठंभार्गवंकुलम् १४ पदकौरववृष्ण्यादिवाध्यमपिसर्वतः निवासार्थेजानपदःपांचालोमौर्यस्तथा १५ अपत्यार्थेदाशरथिर्भारती
नवतिस्तथा नालायनप्राख्लायनोगार्ग्योवात्स्यादयस्तथा १७ वैनतेयश्चगांगेयःस्त्रीभ्यस्पादयस्तथा चाटकेरश्चगौधारोगौधेरःत्
त्रियस्तथा १८ कौरव्यरम्यादिभवेद्वावार्येनत्रकथ्यते मर्द्धेयः कंठ्यप्राग्यस्नातालव्यादिशारीरतः दुर्गेयश्चस्वर्गधिश्चइतिगंधिस्तथैवच फ
लितः पुष्पितोवृक्षःफलितापुष्पितालता २० तदस्यजातमित्यर्थेनभस्यार्थेकिंतथा तेनाम्बोतोविनचणोवित्तंचुस्तथैवच २१ अथैमेषामति
प्राये नेस्यथैतत्कथ्यतेधुना पटिष्ठश्चपटीयांश्चरामःसीतापटीयसी २२ गरीयांश्चगरिष्ठश्चप्रेष्ठःप्रेयांस्तथैवच अयंपटुतरोरामस्तथाप
टुतमोप्ययम् २३ पटुकल्पःपटुदेश्यःपटुदेशीयइत्यपि अपसमाप्तौभवेदेवंप्रकारवचनेतथा २४ पटुजातीयोमृदुजातीयस्तथादिकंभवेत्
प्रमाणेजानुदघ्नंचजानुद्वयसमित्यपि २५ जानुमात्रंजलमिदंजानुदघ्नीनदीतियम् तत्रनियुक्तइत्यर्थेरामदौवारिकोजनः २६ दौवारिकी ५
वृत्तनेदौवारिकमिदंकुलम् तेनदीव्यतिखेनापिजयतीत्यर्थगोचरे २७ आक्षिकादिभवेत्साधुसंस्कृतेदाधिकंभवेत् सामान्यवृत्तयःप्रोक्ताः
कथ्यन्तेव्ययसंज्ञकाः २८ यतःप्रभृतिरामोयंसेवितश्चैतसामया ततःप्रभृतिकालस्यभीतिर्स्मलनेनहि २९ यत्ररामस्यसेवास्यात्तत्रमंगलमि
ष्यते अधुनासेव्यतेरामस्सदानीसर्वदातथा ३० पतर्हिसर्वथारामःसेव्यस्त्वेकथंतत्रः कृत्स्नात्सेव्यतेरामःसद्यएवाद्यधार्मिकैः ३१ ह्यःर्वेद्युः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

इतिप्रबोधचन्द्रिकाकृतौवैजलभूपतेः समाप्तः

चन्द्रिका ५
तेनर्क =

सेव्यते रामस्त्रग्धरेयुः सेव्यते मया पक्षमस्त्रीणः हृच्चैव परमरित्यं निषेवितः २२ उत्तरा दक्षिणा चैव पश्चात् पूर्वं परिस्थितः उपरिष्टाच्च पूर्वेण दक्षिणेन दक्षि
णेति च २३ द्विधा त्रिधा चतुर्धा नितरां सततं तथा अव्ययाः कथिता एते कथ्यन्ते भाववाचकाः २४ पटुत्वं पटुता रामे गरिमा भूपतेर्महान्
शौर्यं धैर्यं च गाम्भीर्यं सौभाग्यं रामभूभुजि २५ स्तेयं च रावणे सख्यं कापेयं कपित्वं प्राजापत्यमा पत्यं ... तया २६ आचमाद्य
च ० चके मासैरैर्वृद्धिः ... यो ... सवाहं समादेवादयः २७ मानयोग्यं बाहुलकं कर्मणीयकमेव च आचार्यकादयः प्रोक्ता भावे
... मयी २८ अतः परं कृतः केचित् कथ्यन्ते च प्रयत्नतः कृतस्त्रिविधपि वर्तते भावे कर्मणि कर्तरि १ तत्र भावे यथा रामविजयो विनयस्तथा पा
... विग्रहो न च विग्रहः २ आहारो ... भोगो यागस्त्यागो दयस्तथा ३ पचनं हरणं ज्ञानं पवनं करणादयः भुक्तिर्मुक्तिः कृति
प्रे= ... गतिरित्यादयस्तथा ४ ... वेदनं ... मादि च स्त्रियाम् जिगीषा रामचन्द्रे च बुभुक्षा बालकेन तथा ५ ... विदा चैव
... पर्यस्य स्त्रियाम् अथ कर्मणि भावे च कथ्यन्ते केचनाधुना ६ सकर्मकात्कर्मणि च यथा नीलो रामेण सागरः निर्जितो रावणो वैरी सीता
नीता पुरी निजाम् ७ भावे यथा अकर्मकेभ्यः स्थितं रामेण कानने स्वप्तं भूमौ निशि सदा स्मितं तेन सीतया ८ आयोध्यं च गतो रामः कर्तरी तादि
... तव्यादयः कर्मणि च भावे च निवसंत्यमी ९ तत्र कर्तरि ... दर्पितेन ... लंका रामेण गंतव्या रामस्य च महीपतेः १० ग
न्तव्यं रामचन्द्रेण स्थातव्यं च मया त्वदि दर्शनीया च रामेण रामस्य च कृपा वधूः ११ ध्येयं रामपदाम्भोजं मया मम च सर्वदा रामनामामृतं पे
यं ... कर्मणि १२ रामः स्तुत्यो मया नित्यं मम ... रामसेवा मया कार्या मम ... कर्मणः १३ ईषत्करा रामया ... भक्तिः स्या
दुष्करा परैः रामस्यानुग्रहात् स्वर्गः स्वप्राप्यो नात्र संशयः १४ स्वपानं भक्तिभावेन रामनामामृतं मया त्रिभुवनार्थका दिभ्यः को भवेदादिकर्मणि
... गतः ... रामेण ... १६ अकर्मकेभ्यश्च ...
... १७ आश्लिष्टो रामचन्द्रेण ... जानकी आश्लिष्टो रामचन्द्रो ... रामेण ... १८ सीतया ...
रामः परमधार्मिकः रामेणेचोपशायितं सा चोपशायितः कृती १९ उपस्थितं गुरुं रामो रामेणोपस्थितो गुरुः रामेणोपस्थितं चैव ...
... २० रामेणोपासितं नित्यं ... गुरुम् ... २१ वनमध्युषितं रामो रामेणाध्युषितं वनम्
चै रामेणाध्युषितं ... २२ उपजातः ... २३ वानरो ...
... फलसंयुतः २४ सीतानुजीर्णो रामेण ... अनुजीर्णा ...
... २५ ... २६ अकर्मकात् ...
... २७ अथ कर्तरि ... केचन संप्रति निराकरिष्णुः सकलं वैरिणां रामभूपतिः
... रामः ...
२८ ...

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्र॰ चं॰ कीर्तिः प्रथमतारामोयंशत्रुघ्नस्मरः २० तस्याकस्यवराकस्यरामभीमाहरावणः त्रैलोक्यनेत्रनोरामः करग्राहीसशङ्करः २१ रामानंदोमहाराजा
६ तोरामोजितामित्रवैनम् यशोभिलाषुकोरामोरावणोहात्वकःपरम् २२ रामानघाक्षनवरः कपिलेकाचरःकृतौ सीतासुवोऽमधुपोरामो
मीरुप्रदोसवि २३ कोदण्डभावपवस्यैर्ययामोकंत्रजतासौ भक्तानुग्रामिनगरेभोत्तंगतोभिमनिरम् २४ विहायराज्यंरामेणागमतेवनम
द्भुतम् रामोहसन्वनेयातिहसंत्यासीतयासह २५ गुरुणाहृष्टमानेनरामेणागमनेपुरी सीतांविलोकयामासरामोनाशोतिपीडनम् २६
b श्यादिकृतिबोद्धंबुद्धेरुक्तानुसारतः । अथबालकबोधार्थंसम्यक्सन्धिर्विविच्यते १ रामकृत्रदरिद्धायाविसङ्ख्ययगुरुद्धविः रामोद्वेषु
तस्यह्रिद्यसीतव्यामवेहते २ अथरस्यकस्यहित्वमिमवधार्यताम् अथप्रयत्नेनमयास्वरसन्धिर्विविच्यते ३ रामकाष्पलिमधुलिता
नकोषापतिव्रता मधुधानेदोमाताकोतीलितीमाहोयणाकृतम् ४ यरोहिवयथापदेदध्यास्लेमधुतत्रमम् जानकोषामाताकोतापदेपकृति
वयथा दधिग्रास्लेमधुग्रलेमधुग्रानर्हदशः ५ माताकोतितमितिमातृरत्यादिकंभवेत् यत्रोमयोहेभवतरतिपदेनिगद्यते ६ दध्यास्तेरा
ममधुरजानकायातिसोपतनम् मधुधानेदोमाताकंतातातिपदचलहपम् ७ वयनेपवनंचैववायकःपावकस्तथा तवेयंरामसीतेकानवोद
कस्यपस्थितम् ८ रामाद्विरस्तिसीताद्वारामाकारोविराजते तवैषारामसीतेववतरामनवोदनम् सीतेमूरतेमादिकेषुहृद्विर्भवतितिस्थितम्
रामात्रतस्वसीताम्लेदधीदंजानकीदने १० मधुनमधवेत्क [illegible] नोभातःषिरसूखः मातस्कारवनादोसवर्णेदीर्घेरम्यते ११ मित्रेतिष्विरं
पदा रामोविस्तापनयदृकृतम् स्यादवतिसर्वत्रपदोस्वरमभाषतः १२ यपनेचविसर्गरदरस्याद्दोलोपरष्यते कदादेशोकडुसंचकवादेशोकवोद्भवन्
१३ गोशब्दस्यावङिन्द्रस्याकुवेन्दुरतिकथ्यते गवाश्वचगवोष्टं चगवोदनमितित्रयम् १४ केचिदिच्छंतिगवोष्ट्रंगवोदनमिदंविदुः प्रोढःप्रौढिल
व्यावेनप्रेष्यस्ववेलहदिमान् १५ प्रार्णंवत्सतरार्णंचकंबलार्णंतथैवच वसनार्णमृणार्णंचदशा
ई॰ डे॰ र्णंचवृद्धिमाग्भवेत् १६ ग्रहोहाचकदोहाचकामितत्रगुणोभवेत् स्वैरंस्वैरिणीतिवृद्धिःस्यात्स्वरसन्धिरुदाहृतः अथप्रकृतिवद्भावःकथ्यते
स्वरै॰ नमयाधुना भोतनमणोऽपेहीतिसीतेयागच्छसत्वरम् १८ रामाहिरणीरमेरामबाहूउन्नमयतामिनो रामनेत्रेरमाप्सराजीवेरवमज्जतः १९
ममलीवंदपतीवतितिनिषेधःकस्यचिन्मते इवार्थेचववकारोयमितिवाकस्यचिन्मतम् २० अमीअत्रेतितोसन्धिर्वदूत्वमीनिगद्यते अचूपेहिर
इंद्रचउगतिहात्विकेषुच २१ एकस्वरोनिपातेवनसंधिरितिवुध्यताम् अहोअईअइ [illegible] निपातोनात्रसन्धिभाक् २२ आकारेनैवसंधिःस्या
दाकारसमारणयोर्यथा आपवंमव्वसरामआएवमितिवेकिल २३ ईषदर्थेक्रियायोगेमर्यादाभिविधौचयः एतमातंदिङ्नंविद्याद्वाक्यस्मर
णयोरङित् २४ ईषदर्थेजलंचोष्णंक्रियायोगेत्वमेहिच मर्यादायांफलंत्वाग्रामाद्धिविधौचवाचार्यसंपदः २५ हिमऋतौवारिऋद्धिपादोकस्य ६
चिन्मते नसंधिरितिजानीहिव्यजनेसधिरुच्यते २६ वर्गप्रथमवर्णानांपदान्तानांतृतीयकाः धोषवन्महास्वरेचैवभवेतिनहिसंशयः २७ पंच
मेपंचमावास्वस्तरनीयाश्चेतिविधितम् सोभागपभागसोरामोवाग्जिगीषुर्हरिर्व्रजम् २८ अजेतलः [illegible] वाङ्गीता

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वारुवाङ्कीनानस्मात्वंवाग्रामेवच २९ हकारेस्यात्तु तर्थवा रामकाग्यास संयुता ङ्खोपधास्य ऽ एनामजन्निहितमेवहि ३० ङुङुः त्वंच स
गलत्रभवन्नत्रेतिवमस्यम् नकारस्यपदान्तस्य सकारोविंदुसंयुतः ३१ चवर्गेयेऽर्जा यतेनितिसंकथ्यते तऊदाहृतिः श्रीमांश्चरति रामो यम्भुवां ध्याट
यतिहिच: ३२ षकारोविंदुसंयुक्तः ष्टवर्गस्थ निगद्यते भगवंश्टीकतेरामो अर्थाष्टङ्क्तः एवहि ३३ तवर्गे श्च सकारः स्यात्त्वां स्मरति सागर
म् भवांस्तथा महात्मा लोपघाता रामोरक्षहेहः ३४ पलेत्तु स्वारहीनः स्यात्स्वा श्चरति सर्वशः प्रशास्त्रिनोति नात्रस्यान्निषेधात्क्रस्य कारितम्
३५ रामस्त्वहसन्सीत्यादौ मेनुस्वारो विधीयते तेकुरोषिप्रभृतिषु विकल्पाद्वर्गपंचमम् ३६ तथ्यते त्यादिषु हित्वे विभाषा सानुनासिकम् तव
र्गस्य तकारेच परस्वर्णविधीयते ३७ तल्लुनातितिघे: सैव्यं भवांलिखेतिसम्प्रतम् तथ्यनेतिविसर्गो एणसंधिः श्रोत्रच सतथा ३८ विसर्गः प
रस्तत्र भजते हि द्विविधा यथा रामः शेते विरंरामः षाड्गुण्यमनुमोदते ३९ रामः सद्यो यमेभू यात् एवं सर्वत्र बुध्यताम् चवयोः शकारो यथा राम
श्चरति काननम् ४० रामस्छायास माश्रित्य रस्यादिस्वयमूह्यताम् टठेष्वकारः स्वयथा रामष्टीकाविशारदः ४१ रामष्टङ्कः एवात्र कखयोः पफ
योस्तथा वाष्पकारो यथा रामःकरोतिसत्कृतम् रहत ४२ रामः खद्गधरो धीमान् रामः पचतिपायसम् रामः फलानिचिनुते दएरकायांक्रुध
हितः ४३ तिष्ठते ड प्रतेचापिविकृते ड मृते तथा वहिः हने चतवर्गेण संयुतस्य परस्य ते ४४ तिरस्करोति वा सत्वं कास्कानाम्रेडितेषुनः उत्वमा
कारयोर्मध्ये यथा रामोत्रवर्तते ४५ रामश्चायाति नगरं श्रीरामस्तु तिष्ठति रामउत्तमसेना भाग्ये राम अस्त्विति संमतम् ४६ । रामस्तु कारः स्व
भगो रामपतिवनान्तहम् रामओहत्यरहितस्त्सादौ लपविधीयते ४७ मतेचकस्यचिद्रावरामयेतिचतद्रूहम् रामायायांति सदनं रामायांति
निजालयम् ४८ स्वरेभो भ्रत्रभोघत्र भगोर स्तु भगा विद्रु ग्रहोपदिग्रहो यहि भवन्नेहि विवक्षया ४९ श्रीहरिर्गच्छतीत्यादौ रेफ एव विधीयते ५०
हरिस्त्वविश्वस्त्याविद्यादौ रेफ एवहि मम्मानारमृते रामोहरी रामोलिख्यानसे ५१ विकल्पस्मयतिस्यात मित्यादौ रेफलाणमवेत पूर्वस्यास्य
दीर्घत्वमेव सर्वत्र बुध्यताम् ५२ रेफप्रकृतिषु ह्यानाविशेषो हृष्यते यथा भ्रातर्याहि पुनर्याहि प्रातर्याहि रहेमति धातर्गच्छ पुनर्गच्छ रामो
यातीति मदृशाकृ ५३ व्यञ्जनेचैवसपरे लोपएवविधीयते ग्रंथस्यविस्तरभियामयानोक्तं सविस्तरम् ५५ ॥ इतिप्रबोधचन्द्रिका समाप्ता ।

त्रयोदशादिनेपक्षेतत्रासं हरतेजगत् कांबोजः कंदहारश्चपश्चिमोनैऋत तस्तथा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

प्रबोध चंद्रिका ७ पत्रे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri